

FAMILIA CA SURSA DE COMPORTAMENTE AGRESIVE ALE COPIILOR

Elena Losii, conf.univ., dr. în psihologie,

Catedra Psihologie, UPS "I. Creangă"

Summary

The family is the first institute of socialization. Children learn the basis of communication and interpersonal relations from family. Dysfunctional families' destroy relationship and have a negative impact on personality traits. Family performs many functions including security function, educational function, emotional function and communication function. Addictive behaviour at children is connected with emotional function which involves meeting the needs of family members in sympathy, respect and emotional support. If these needs are not satisfied as a result children can manifest fear, anxiety, loss of safety sense and suspicious attitude toward others.

Cuvinte-chee

Comportament agresiv, agresivitate fizica, agresivitate verbală, violență, mediu familial ostil.

„Omul va deveni mai bun, atunci când îi veți arăta cum este el în realitate.” (A. Cehov)

Comportamentul agresiv face parte din viața noastră, dar se manifestă diferit la fiecare dintre noi. La copii, el poate fi considerat un ansamblu de reacții la situațiile pe care el le percepe ca stresante sau frustrante: refuzul părinților la o cerință a copilului, o ceartă cu alți copii pentru posesia unei jucării, iată de exemplu doar două dintre situațiile care pot determina descărcări de agresivitate prin gesturi, vorbe urâte, lovituri sau chiar crize de furie. Agresivitatea este definită ca fiind orice comportament ostil, distructiv al unui individ. Poate fi îndreptată împotriva altor persoane, obiecte sau animale, precum și împotriva ființei proprii, ca autoagresivitate. Agresivitatea poate fi verbală și fizică, aplicată direct sau indirect asupra victimei, manifestă sau pasivă. De exemplu, încăpățânarea, târăgănarea lucrurilor, opoziția tăcută, stilul „spune ca el, dar fac ca mine” sunt forme de agresivitate pasivă. Deși poate fi greu de crezut, copiii sunt capabili de asemenea lucruri. Tocmai de aceea este bine să monitorizăm îndeaproape situațiile „periculoase” și să încercăm să le modificăm cursul. Rolul familiei este crucial pentru formarea personalității copiilor. Primele lecții de viață și de comportament social sunt „predate” și învățate acasă. Expresia „cei șapte ani de-acasă” spune multe în acest sens.

Rolul părintelui este acela de a-i oferi copilului un model și direcția de urmat în viață. Cât din agresivitatea copilului poate fi conținută de către părinți? Unii susțin că toți copiii se bat și nu este nimic rău în asta, alții intră în panică atunci când își aud copilul țipând, alții consideră că astăzi copiii sunt mai "răi" decât înainte. Pentru fiecare dintre aceste manifestări există explicații mai simple sau mai complexe; de exemplu, copilul a văzut scene violente și le imită, alții au fost violenți cu ei, societatea în care trăim cultivă violența, copilului i s-au tolerat toate capriciile până când frustrările au devenit inevitabile și atunci el a răspuns agresiv sau, dimpotrivă, copilul a fost tratat prea sever și violența lui este o formă de răzbunare. Dar dincolo de toate ipotezele, rămân întrebările: "Ce facem?", "Cum reacționăm?", "Cât de eficientă este pedeapsa?", "Dar recompensa?". Considerând acest comportament agresiv ca un simptom, avem două variante. Prima este încercarea de a-l înlătura, mergând de la metode banale: "Nu e frumos, e rușine să...!" până la complicate metode comportamentale. Aceste încercări sunt în mare parte zadarnice, fie nu se schimbă nimic, fie comportamentul se agravează, fie dispare acest simptom dar apare altul. A doua este încercarea mult mai dificilă de a înțelege ce înseamnă comportamentul agresiv și care sunt cauzele lui. Din aceste considerente ne propunem drept scop *studierea impactului agresivității părinților asupra comportamentului agresiv al copiilor.*

Familia poate contribui la apariția și manifestarea agresivității la copii. Așa cum o demonstrează și cercetările, familia, prin climatul socio-afectiv oferit copilului, reprezintă unul din factorii cu influențe majore asupra dezvoltării comportamentului agresiv. D. Goleman în lucrarea sa "Inteligența emoțională" denumea familia "creuzetul emoțiilor"; aici, în familie, se pun bazele emoționalității individului, modelele pe care el le observă, relațiile interpersonal, atitudinile părinților își vor pune amprenta asupra evoluției copilului. Studiile arată că un nivel scăzut al legăturii emoționale dintre membrii familiei, al coeziunii familiei reprezintă un factor de risc pentru declanșarea agresivității la copii (1). La fel, autorii Perry, Buss consideră că copiii agresivi, de regulă, cresc în familiile, unde distanța între copii și părinți este mare, unde părinții nu se interesează de dezvoltarea copiilor lor, unde căldura și afecțiunea lipsesc, unde în calitate de influențe disciplinare se utilizează metode agresive, în special pedepsele fizice.

Copilul trece prima socializare în familie. Pe baza exemplului de relații interpersonale între membrii familiei el se învață să interacționeze cu alți oameni, învață comportamente și forme de realții, care se păstrează la el în perioada preadolescentă și în maturitate.

Există în literatură cercetări care demonstrează dependența dintre relațiile interpersonale negative între părinți - copii și reacțiile agresive din partea copilului. Dacă între copil și/ sau ambii

părinți persistă niște relații nefavorabile, dacă copilul simte, că este considerat fără valoare, ori nu simte susținerea părinților, atunci e mare probabilitatea că acest copil va fi atras în activități criminale (Hanson, Henggeler); se va întârâta asupra altor copii (Tones, Ferreira); va manifesta un comportament agresiv în relațiile cu părinții lui (Peek). Steinmetz afirmă, persoanele care comit omoruri politice la comandă de regulă provin din familii divorțate, unde părinții nu au fost interesați de copil. Femeile, la care în copilărie mamele lor nu au atras atenție cuvenită și care nu au primit de la părinți susținerea cuvenită, sunt orientate să utilizeze forme dure de educație.

Cercetările lui Tones demonstrează convingător dependența dintre responsabilitatea părinților și agresivitatea copiilor. Autorul a dus observări asupra modului de adresare a copiilor în vârstă de 15,21 și 39 luni cu mamele proprii și cu alți copii. Printre multitudinea de parametri, s-a măsurat timpul după care mama ia copilul în brațe din momentul când el a început să plângă ori e întins mâinile spre ea; s-a fixat deasemenea comportamentul agresiv orientat asupra altor (de exemplu, lovituri, mușcăături, tendințe de a lua un anumit obiect etc). Copii, la care mamele nu se grăbeau tare să se apropie, se comportau mai agresiv, decât cei, a căror mame reacționau imediat la plânsul și la dorințe de contact.

Conform teoriei atașamentului, copiii mici se deosebesc după nivelul senzației de securitate în relațiile lor interpersonale cu mama (Perry). Copiii cu un atașament sigur, stabil, afectiv față de mamă, au deprinderi sociale destul de dezvoltate. Cei care nu au aceste relații pot fi ori rezistenți, ori a avea un comportament de evitare, anxios. Copilul cu comportament de evitare, anxios evită contactul cu educatorii. Ei sunt necomunicabili și se opun controlului. Copilul rezistent se neliniștește foarte mult la despărțirea cu mama, și ei îi este destul de dificil să-l liniștească la întâlnirea următoare. Acești copii manifestă agresivitate fizică, sunt impulsivi, le sunt caracteristice exploziile emoționale.

Telson, studiind urmările amestecului părinților în bătaiele dintre copii în familie, a observat, că copii manifestă o agresivitate fizică ori verbală mai înaltă împotriva fratelui sau surorii, decât împotriva tuturor altor copii cu care comunică. Este evident, că relațiile interpersonale cu fratele și cu sora sunt fundamentale pentru învățarea comportamentului agresiv.

Utilizând scala conflictelor a autorului Straus, Gully și alți cercetători au adunat de la studenții din colegii informații despre violența în familiile lor. Ei erau interesați de relațiile „de până la momentul maturizării copiilor” dintre părinți, dintre părinți copii, dintre copii, inclusiv și persoanele experimentate. Respondenții erau rugați, deasemenea, să prognozeze posibilitatea că ei se vor comporta agresiv în câteva situații ipotetice. Rezultatele cercetării au confirmat ideea, că prezența ori lipsa violenței în relațiile interpersonale dintre frați-surori permite de a prezice nivelul individual de agresivitate al fiecărui dintre ei. S-a evidențiat o corelație destul de puternică între nivelul relațiilor

agresive dintre copiii unei familii (subiectul experimentat față de fratele ori sora, fratele ori sora față de subiectul experimentat, frații și surorile între ei) și prognoza subiectului experimentat asupra propriei agresivități. Dar din comunicările subiectului experimentat despre violența față de frate ori soră, se pot prezice alte aspecte ale comportamentului agresiv. Autorii subliniază importanța relațiilor interpersonale dintre frați și surori asupra dezvoltării agresivității.

Patterson afirmă că frații și surorile sunt învățători în acel proces, care le destramă viața. Autorul a observat, că frații și surorile copiilor agresivi sunt mai mult orientați să răspundă la atac cu contraatac, decât frații și surorile copiilor neagresivi.

Stilul de conducere a familiei: caracterul conducerii familiei reprezintă un aspect al relațiilor intra-familiale care este în centrul atenției multor cercetători. Este vorba de acțiunile părinților cu scop de a schimba comportamentul copiilor lor. Unii părinți rar intervin în educație. Ei se conduc de principiul neamestecului - permit copilului să se comporte cum dorește, ori pur și simplu nu-i atrag atenție. Alți părinți, din contra, se includ des ori stimulând copii (pentru comportamentul, care corespunde normelor sociale), ori pedepsindu-le (pentru comportamentul agresiv neacceptat). Uneori părinți neintenționat stimulează pentru comportament agresiv ori pedepsesc pentru comportamentul acceptat în societate. Studiarea dependenței dintre practica conducerii familiale și comportamentul agresiv al copilului, s-a focusat în jurul severității pedepselor și a controlului din partea părinților a comportamentului copilului. În general s-a constatat că pedepsele crude corelează cu nivelul înalt de agresivitate al copiilor (Eron, 1984, Trickett, 1986), iar controlul insuficient corelează cu nivel înalt al comportamentului asocial însoțit deseori de comportament agresiv (Petterson, 1984; Dishion, 1983).

Autorii Eron, Huesmann, Walder au realizat un experiment longitudinal cu scopul de a evidenția dependența agresivității de unii parametri. Ei au colectat informații de la subiecții experimentați, părinții și semenii lor de trei ori – prima dată, când subiecții erau în clasa a treia, apoi peste 10 ani, a trei oară peste 22 ani. În prima etapă au participat 800 de subiecți din clasa a III-a. Nivelul agresivității lor se determina după informația dată de colegi, care au fost rugați să enumere pe toți cei care manifestă un comportament agresiv. Severitatea pedepselor s-a măsurat după răspunsurile părinților la 24 întrebări despre faptul, cum ei de obicei reacționează la comportamentul agresiv al copiilor. Copii, care erau supuși unor pedepse severe, aspre, erau caracterizați de colegi ca fiind mai agresivi. Celelalte experimente cu aceiași subiecți, au arătat, că pedepsele aspre aplicate copiilor, când ei aveau 8 ani, corelează cu comportamentul lor agresiv în vârstă de 18 și 30 ani.

Patterson a studiat dependența dintre tipul conducerii din familie și comportamentul asocial. Autorul a analizat relațiile interpersonale în familiile a circa 200 băieți din clasa a IV-a, a VII-a și a X-

a. A evidențiat că controlul (nivelul tutelei) și consecutivitatea (stabilitatea în cerințe și în metodele de influență disciplinară) sunt legate cu numărul de câte ori au fost aduși copiii la poliție și cu faptul cum copiii își autoapreciază modul de viață vis-a vis de normele sociale. Băieții din familiile, unde părinții nu urmăreau comportamentul copiilor, nu erau consecutivi în pedepse, de regulă, aveau un comportament asocial.

De rând cu stimulările și pedepsele, părinții „dau lecții de agresivitate” copiilor lor și prin reacțiile nemijlocite la reacțiile interpersonale între copii. Autorii Bennet, Felson, Russo au studiat efectul amestecului părinților în cazul relațiilor conflictuale agresive între frați-surori. Ei afirmă că acest comportament din partea părinților poate cu adevărat să contribuie la dezvoltarea agresivității copiilor. Din considerentele că copii mai mici așteaptă de la părinți îndreptățirea lor, ei intră în conflict cu „rivalul” mai puternic.

Au fost chestionați mai mult de 300 de elevi din clasele primare și părinții lor în privința faptului, care este modul de pedepsire a copiilor pentru bătăi, cât de des în familiile lor se folosește agresia verbală și fizică și care copii de cele mai dese ori sunt inițiatorii. Cercetătorii au evidențiat, că frații și surorile mai mici încep bătaia mai des copii mai rar manifestă comportament agresiv, dacă părinții nu pedepsesc pe nimeni și mai des manifestă agresivitatea, dacă părinții pedepsesc copii de vârsta mai mare.

Din cele expuse mai sus putem concluziona, că lipsa controlului asupra comportamentului copilului li pedepsele severe contribuie la creșterea nivelului agresivității copilului.

Există două tratări teoretice ale dependenței dintre stilul conducerii din familie și agresivitatea copilului.

Olweus a cercetat variabilele permanente și temporare, utilizând metode statistice. Agresivitatea copilului a determinat-o după aprecierile semenilor lui. Din chestionarea părinților s-au evaluat următorii parametri; care sunt legați teoretic și empiric de agresivitatea copilului:

1. negativismul mamei, dușmănia, izolarea, indiferența față de copil;
2. toleranța mamei față de manifestările agresiei copilului în relații cu semenii ori membrii familiei;
3. utilizarea metodelor aspre de disciplinare a copiilor – pedepse fizice, amenințări, conflicte;
4. temperamentul copilului – nivelul activismului și impulsivității.

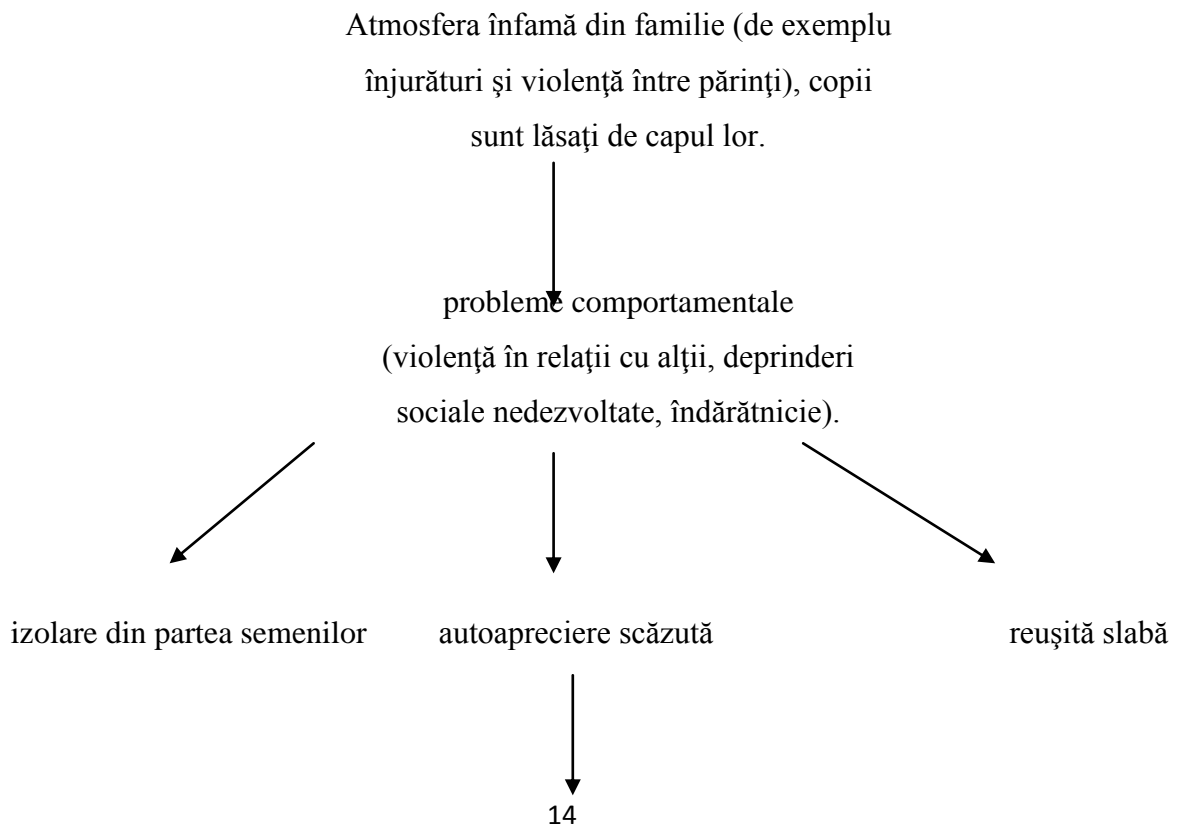
Pe baza analizei regresive Olweus a elaborat modelul dezvoltării agresivității, ținând cont atât de temperamentul copilului, cât și de comportamentul părinților, prezentat mai jos:

- atitudinea negativă a mamei față de copilul propriu
- utilizarea de către părinți a metodelor aspre de disciplinare
- agresivitatea copilului
- toleranța mamei față de agresivitatea copilului
- copil impulsiv

Atitudinea negativă a mamei față de copil corela cu utilizarea metodelor aspre de disciplinare, care la rândul lor provocau comportamentul agresiv al copiilor. Temperamentul copilului corela cu atitudinea tolerantă a mamei față de manifestările agresive ale copilului. Un „băiat impulsiv și energetic” prin faptele sale poate, pur și simplu, să-o obosească pe mamă, deaceia ea nu este în stare să-i acorde atenția necesară în cazul manifestărilor lui agresive, iar aceasta poate ridica probabilitatea dezvoltării ulterioare ale comportamentului agresiv.

Patterson și colegii săi au elaborat un model al interacțiunii dintre caracterul conducerii familiei și agresivitatea. Una din laturile acestui model – metodele infantile de reglare a disciplinei. Este vorba despre cazurile când părinții uneori ignorează comportamentul agresiv al copilului ori îi permit să se comporte așa cum el dorește, iar alteori pot să-i amenințe cu pedepse fizice nerealizând până la urmă amenințările. În alte cazuri părinții sunt destul de agresivi. Cu alte cuvinte părinții sunt imprevizibili și neconsecutivi în alegerea pedepselor pentru comportamentul neadecvat al copilului.

Modelul lui Petterson il prezentăm mai jos:

identificarea cu semeni cu comportament
deviant și apartenența la grupe asociale (3)

În lucrările unui șir mare de autori (Bandura, Buss, Gelfand, Paul, Perry, Bussey) se evidențiază faptul, că părinții, care pedepsesc copiii, reprezintă pentru ei exemplul agresivității. Copiii, care sunt foarte des pedepsiți, vor tinde să-și evite părinții ori să se opună lor (Bandura, Perry, Bussey etc). Copiii, care și-au schimbat comportamentul în rezultatul influenței aspre din exterior, nu-și interiorizează normele și nu le transformă în valori. Ei le vor respecta, doar atâta timp cât comportamentul lor este urmărit (Trickett, 1986). Pedepsa impune să se ascundă manifestările exterioare ale comportamentului nedorit, dar nu le înlătură (Bandura).

Cercetările unor autori afirmă că pedeapsa utilizată în corespundere cu anumite principii să fie legată direct cu comportamentul copilului. Părinții trebuie să explice copilului pentru care faptă anume a fost pedepsit și împreună cu copilul să se discute alternative de comportament.

În opinia autorului A. Neculau, cele mai grave forme de manifestare a agresivității în cadrul familiei sînt *bătaia și incestul*, cu consecințe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvoltare și maturizare psihocomportamentală a copilului, în ceea ce privește bătaia, cei mai ardenți „teoreticieni” susțin că această metodă are o dublă valoare: retroactivă - durere fizică și morală resimțită pentru o conduită greșită - și proactivă, adică inhibarea pentru viitor a unor asemenea acte comportamentale. Ce mijloace sînt mai eficiente, cît timp trebuie să dureze, cît de mare trebuie să fie durerea pricinuită, care este cel mai bun context de aplicare etc., sînt doar unele din întrebările la care nu s-a formulat încă un răspuns unanim acceptat de către „specialiști” (5).

Din nefericire însă, în viața de zi cu zi, bătaia este frecvent folosită, luînd uneori forme deosebit de grave, provocînd copiilor leziuni corporale și chiar decesul. Violența manifestată în cadrul familiei și, mai ales, asupra copiilor a atras mai demult atenția specialiștilor care, la rîndul lor, au încercat să evidențieze structurile de personalitate specifice celor ce maltratează copiii, mecanismele și dispozitivele motivaționale care susțin asemenea forme de conduită, consecințele imediate și de perspectivă asupra sănătății fizice și psihice a copiilor supuși unui asemenea tratament. Astfel, unii autori s-au străduit să evidențieze și să sintetizeze trăsăturile particulare ale grupurilor de părinți care folosesc bătaia ca mijloc de puternică agresare fizică a copiilor (H. Toch, 1986). De exemplu, Spineta și Rigler, precum și Gelles, au evidențiat următoarele tipuri de caracteristici:

1. Caracteristici demografice. Cea mai mare frecvență o dețin părinții care au un mariaj instabil, care au divorțat și cei care s-au separat. De asemenea, copilul bătut este, adesea, rezultatul unei

nașteri nedorite și cea mai periculoasă perioadă pentru asemenea copii este perioada primilor trei ani de viață.

2. „Istoria” propriei vieți a părinților. Cei mai mulți părinți ce-și maltratează copiii au fost ei înșiși, la rândul lor, supuși unui tratament similar de către propriii lor părinți sau au fost, în cea mai mare măsură, neglijați emoțional de către aceștia.

3. Atitudini parentale în raport cu creșterea copiilor. Părinții abuzivi în a utiliza mijloacele de sancțiune fizică privesc copilul ca pe o modalitate de a-și satisface propriile lor nevoi, solicitându-l în a întreprinde acțiuni ce depășesc posibilitățile și abilitățile lui psihice și fizice. Ei întâmpină mari dificultăți în a stabili legături empatice cu propriii copii și în a satisface nevoile acestora de dependență.

4. Tulburări psihologice și psihiatrice. Destul de frecvent, se constată că părinții care-și maltratează fizic copiii prezintă diverse tulburări psihologice și psihiatrice.

O altă încercare de tipologizare a părinților abuzivi în utilizarea agresiunii fizice asupra copiilor și care a influențat multe alte încercări mai recente aparține lui Merrill. În viziunea acestui autor există patru tipuri de asemenea părinți:

tipul I: părinți ce se caracterizează printr-un înalt grad de agresivitate, manifestată continuu, uneori fiind clar concentrată și focalizată, alteleori, însă, nu. Supărarea și enervarea lor scapă controlului, fiind nevoie de o minimală acțiune stimulatorie iritativă. Explicația unei asemenea conduite vizează, în principal, propriile experiențe trăite în perioada copilăriei timpurii.

tipul II: părinții sînt rigizi, compulsivi, reci afectiv și, după modul în care procedează în interacțiunea cu copiii, pledează mai mult pentru propriile lor drepturi. Ei resping copilul și sînt preocupați mai mult de propria lor plăcere.

tipul III: părinții sînt persoane pasive și dependente. Ei sînt oameni modești și reticenți și, totodată, șovăielnici în a-și exprima sentimentele și dorințele. Aparent, sînt foarte neagresivi, dar, adesea, intră în competiție cu copiii pentru a câștiga atenția soțului, fiind de obicei depresivi, imaturi și ca-pricioși.

tipul IV: acești părinți sînt persoane frustrate, de obicei, fie de tați foarte tineri, fie de oameni inteligenți, dar care au anumite dizabilități fizice care-i împiedică să-și sprijine propria familie. Este posibil ca ei să stea acasă și să aibă grijă de copii, iar soția să meargă la slujbă, în asemenea situații, gradul lor de frustrare conduce la pedepsirea severă a propriilor copii (3).

Deci, mediul familial agresiv, violent și antisocial contribuie în mare măsură la dezvoltarea conduitei agresive și violente, dar și a celei antisociale la copii și tineri. Familiile marcate de violență domestică, mediile sociale sărace, defavorizate, unde violența și delincvența devin normale,

distorsionează complet percepția acestor atitudini și conduite, copiii valorizându-le așa cum au văzut că fac adulții sau însușindu-și-le în lipsa oricărei forme alternative de comportament. Cu alte cuvinte, fac și ei ce au văzut în familia lor și în mediul în care au crescut.

Bibliografie:

1. Goleman D. Inteligența emoțională. București: Curetea veche, 2001
2. Eftimie S. Agresivitatea la vârsta adolescenței. Iași: Insitulul European, 2014
3. Peterman, F., Peterman, U. Program terapeutic pentru copiii agresivi. Cluj – Napoca: Editura RTS, 2006
4. Ranschburg, I. Frică, supărare, agresivitate. București: Ed.Didactică și pedagogică, 1995
5. Neculau A. (coord.) Psihologie socială. Aspecte contemporane. Iași: Polirom, 1996
6. Лоренц К. Агрессия. Москва: Процесс, 1994
7. Реан А. Агрессия и агрессивность личность. СПб, 1996